

Іван ПАТЕР

доктор історичних наук, професор

*головний науковий співробітник відділу новітньої історії
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4340-7735>

e-mail: I.Pater@nas.gov.ua

БОЙОВІ ДІЇ В ГАЛИЦЬКО-БУКОВИНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ: СЕРПЕНЬ 1914 – КВІТЕНЬ 1915 РОКУ

Розкрито плани Центральних держав і Росії щодо галицько-буковинських земель, зокрема їхнє місце та роль у воєнних битвах між австро-угорсько-німецькими й російськими військами в перший рік Великої війни. Наголошено на кількісному та якісному особовому складі військ супротивних держав, їхній технічній оснащеності й насиченості на фронтах. Розглянуто їхню військову структуру, а також плани розгрому один одного. Акцентовано на ідеологічному обґрунтуванні росіянами війни, питанні щодо належності українських теренів й українців до «руської землі та народу», чим відзначали свою «визвольну місію».

Висвітлено перебіг воєнних дій на початковому етапі війни, виділено низку бойових операцій на західноукраїнських землях, серед них найбільшу і найкровопролитнішу – Галицьку битву. Зауважено, що внаслідок цієї, а також інших битв, російські війська зайняли Східну Галичину, оточили найсильнішу твердиню в Європі – Перемишльську фортецю. Наголошено, що російська армія на різних напрямках Південно-Західного фронту неабияк просунулася вперед, дійшовши до Карпатських перевалів, загрожуючи передовсім Угорщині, Західній Галичині, зокрема Кракову і німецькій Сілезії. Зазначено, що з окупацією Галичини та Буковини російський уряд вважав їх своїми землями. Звернено увагу на те, що величезні втрати противника, виснаженість його військ вимагали перепочинку, тому, із зайняттям у грудні 1914 р. Карпатських перевалів, війна в Галичині на деякий час перетворилася з маневреної на позиційну. Наголошено на відновленні бойових дій у січні 1915 р. між російською й австро-угорською арміями в Карпатах.

Зазначено, що перша Карпатська битва не привела до бажаного ні одну зі сторін, а квітневі, або «великодні», бої належали до одних із найкривавіших та найжорстокіших у війні і стали останніми в зимовій воєнній кампанії, відтак фронт став на зайнятих позиціях. Спостережено, що відбувалися поодинокі бої в Карпатах, однак це було зрадливе затишшя напередодні Горлицької битви.

Окремо виділено участь у бойових діях на боці Австро-Угорщини УСС. Особливо наголошено на їхніх боях у галицькому Підгір'ї та на Карпатських перевалах, відзначено їхній героїзм у битвах за рідну землю.

Ключові слова: Велика війна, австро-угорські війська, російська армія, бойові дії, Карпатські битви, українські землі, січові стрільці.

Плани щодо війни головних її учасників – Центральних держав і Росії – передбачали короткочасність бойових дій. За рівнем підготовки й технічної оснащеності найкращою була німецька армія, яка після мобілізації нараховувала приблизно 2,5 млн багнетів і шабель (Шамбаров, 2003, с. 109). Стратегічний план, який розробив генерал Альфред фон Шліффен (Alfred von Schlieffen) і пристосував його наступник генерал Хельмут фон Мольтке (Helmut von Moltke) до вимог того часу, передбачав за декілька тижнів розбити французьку армію і на 39-й день мобілізації ввійти в Париж.

Дискредитована поразкою в Російсько-японській війні 1904–1905 рр. Росія мало турбувала Німеччину, яка розраховувала легко здолати її після перемоги над Францією (Функен, І., Функен, Л., 2002, с. 92–94). План був такий: німецькі дивізії швидко перемістити на схід проти росіян, завдати зустрічних ударів – німців із півночі, австрійців із півдня від Кракова. Союзники мали зустрітися в районі Варшави, оточити росіян у Польщі і влаштувати їм «Канни» (Шамбаров, 2003, с. 11). Верховним головнокомандувачем німецької армії був кайзер Вільгельм II (Wilhelm II), а фактичне керівництво здійснював начальник штабу генерал-полковник Хельмут фон Мольтке (Helmut von Moltke) (молодший).

Військова структура австро-угорської армії наближалася до німецької. У 1914 р. вона складалася з 49 піхотних та 11 кавалерійських дивізій, а також 39 єгерських батальйонів. Загальна чисельність війська становила 1 568 000 осіб. Це була багатонаціональна армія, до якої входили представники 11 народностей. Спочатку вони служили у змішаних полках, а напередодні війни військові з'єднання сформували за національним принципом. Із 102-х австро-угорських полків, 48 були сформовані зі слов'ян, зокрема 9 – з українців (Волковинський, 2002, с. 53). Українські кадрові полки австро-угорської армії воювали на Сербському й Італійському фронтах. У бойових діях проти російської армії брали участь лише 3 піхотні (58-й Станіславський, 89-й Городоцький та 109-й Чортківський) і 2 стрілецькі (19-й Львівський і 15-й Золочівський) полки, у яких налічувалося до 60–70 % українців (Якимович, 1996, с. 85–86).

Через поважний вік цісаря Франца Йосифа (Franz Jozef) (84 роки), Верховним головнокомандувачем, по суті номінальним, став ерцгерцог Фрідріх (Fridrich), а фактичним був начальник Генштабу генерал Франц Конрад фон Гецендорф (Franz Conrad von Hötzendorf). Військові плани австрійців були подібними до німецького плану Альфреда фон Шліффена (Alfred von Schlieffen), але менш масштабні.

Австро-угорський план війни передбачав два етапи: розгромити маленьку сербську армію, а потім перекинути війська в Галичину і провести генеральну битву – головний удар завдати між Віслою та Західним Бугом назустріч німцям, які, розгромивши Францію, мали до того часу підтягнути війська (Шамбаров, 2003, с. 115). Однак про нього дізналися росіяни, і австро-угорське командування змінило розгортання військ, обмеживши їх фронт лінією рік Сян та Дністер.

Російський план передбачав два варіанти дій: 1) «А» – якщо перший удар німців буде спрямований на Францію; 2) «Б» – на Росію. Згідно з першим, який і почали реалізовувати, головне угруповання з чотирьох армій (52 % усіх сил) зосереджувалося проти Австро-Угорщини. Зустрічними ударами з Польщі й України росіяни повинні були розгромити ворожі війська в Галичині та розвивати наступ на Відень і Будапешт. Проти Німеччини діяли дві армії (33 % сил). Їхня мета – зустрічними ударами зі сходу, з Литви, і з півдня, з Польщі, розгромити німців у Східній Пруссії і створити загрозу центральним районам Німеччини, відтягнувши на себе війська з Франції. Крім

Північно-Західного і Південно-Західного фронтів, розгорнено дві окремі армії (15 % сил): 6-ту для прикриття Петрограда й узбережжя Балтики і 7-му для захисту румунського кордону і берегів Чорного моря (Шамбаров, 2003, с. 126).

Верховним головнокомандувачем цар Нікалай II (Николай II) призначив великого князя Нікалаєвіча (Николая Николаевича) (цю посаду він обіймав на початку війни та після повалення самодержавства в березні 1917 р.) начальником Генерального штабу – генерала Нікалає Янушкевіча (Николай Янушкевич), а на посаду генерал-квартирмейстера, що відповідав за всю оперативну роботу, – генерала Юрія Данилова (Юрия Данилова). Зазначу, що з серпня 1915 р. по лютий 1917 р. Верховним головнокомандувачем російської армії був імператор Нікалай II. Командувачами російських армій, які воювали на українських землях, – генерали Міхаїл Алексєєв (Михаил Алексеев), Алексєй Брусілов (Алексей Брусилов), Лавр Корнілов (Лавр Корнилов) і Нікалай Духонін (Николай Духонин).

Із вибухом війни Російська й Австро-Угорська імперії розпочали широку кампанію мобілізаційних заходів. Росія ще 29 липня 1914 р. провела мобілізацію у прикордонних з Австро-Угорщиною військових округах, а 30 липня оголосила загальну мобілізацію. Внаслідок цього до російського війська було призвано до 70 тис. осіб зі Західної Волині: українців, росіян, поляків, чехів (Берест, 2009, с. 6).

Австро-угорський уряд розпочав мобілізацію на початку серпня 1914 р. Значну кількість галичан (українців, поляків, євреїв – понад 100 тис. осіб) було скеровано до військових частин на Балканський фронт (Довідник, 2001, с. 400).

Українці (у російській армії перебувало 3,5 млн українських вояків, а в австрійській – 250–300 тис.) боролися і вмирили за імперії, які не лише ігнорували їхні національні інтереси, а й активно намагалися знищити їхній національний рух. Однак найгіршим було те, що їх, як учасників боїв з обидвох сторін, змушували вбивати один одного (Субтельний, 1991, с. 296).

Галицькі землі з перших днів війни стали однією з основних територій ведення бойових дій між Австро-Угорщиною і Російською імперією. Тут відбулася Галицька битва – одна з найбільших у війні, яка тривала з 18 серпня по 21 вересня 1914 р.

Проти австро-угорської армії було розгорнуто війська Південно-Західного фронту від Вісли до Румунії під командуванням генерала Нікалає Іванова (Николая Иванова). Війська фронту склалися з п'яти армій: 3-ї генерала від інфантерії Нікалає Рузского (Николая Рузского), 4-ї – генерала від інфантерії Антона Зальца, 5-ї – генерала кавалерії Павла Плеве, 8-ї – генерала кавалерії Алексєя Брусілова, 9-ї – генерала Платона Лечицкого (Платона Лечицкого), яка брала участь в останні дні операції. Ці сили були розгорнуті на фронті завдовжки понад 400 км – від Любліна на Холм, Ковель, Луцьк, Кременець і Проскурів. До армій належало 14 корпусів, які нараховували 34 піхотних та 12 кавалерійських дивізій, що склалися з 576 батальйонів, мали понад 600 тис. осіб і 2 099 гармат.

Австрійці на фронті завдовжки приблизно 310 км – від устя Сяну через Ярослав, Перемишль, Львів, Станіславів, Заліщики – розгорнули три армії та армійську групу. Від устя Сяну до Вісли аж по Синяву (над Сяном) концентрувалася 1-ша армія генерала Віктора Данкля (Виктора Данкля) (дев'ять піхотних і дві кавалерійські дивізії), з головними силами піхоти на схід від Ніско. Від Синяви на південь по Радимно й Перемишль зосереджувалася 4-та армія генерала Моріца Ауффенберга (Moriz Auffenberg) (вісім піхотних і дві кавалерійські дивізії). У районі Самбора аж

по Львів було зосереджено 3-тю армію генерала Рудольфа фон Брудермана (Rudolf von Brudermann) (шість піхотних і три кавалерійські дивізії). Поблизу Кракова стояв корпус генерала Генріха Куммера (Henrich Cummer) (дві з половиною піхотних і кавалерійська дивізії). Частини 2-ї австрійської армії, які від 12 серпня поверталися зі Сербського фронту до Галичини, розміщувалися над Дністром на схід від Самбора, у районі Стрия, Станіславова, Бережан та Заліщиків і творили групу генерала Германа фон Кевеса (Herman von Keves) (вісім піхотних і три кавалерійські дивізії). До кінця серпня кількість австрійських сил становила 774 батальйони (приблизно 997 тис. осіб) і 2 052 гармати (Карпинець, 2005, с. 52–53). Загалом, у Галицькій битві з обох сторін брало участь 9 армій, понад 100 піхотних і кавалерійських дивізій, до 2 млн солдатів і офіцерів (Строков, 1974, с. 240).

Галицька битва складалася із трьох етапів: перший – Люблінсько-Холмська операція (бої під Красніком – між 4-ю російською і 1-ю австро-угорською арміями, під Томашевом – між 4-ю австрійською і 5-ю російською); Галич-Львівська операція – бої під Золочевим (р. Золота Липа) і Перемишлянами (р. Гнила Липа) між 3-ю і 8-ю російськими та 2-ю і 3-ю австро-угорськими арміями; другий – битва під Рава-Руською і Городком; третій – переслідування росіянами австро-угорських військ.

Під час Люблінсько-Холмської операції 23 серпня австрійці під Красніком розбили російський 14-й, наступного дня Гвардійський і 16-й армійський корпуси, які почали відступ. 4-та армія не змогла відновити позиції і небезпека наслідків обходу змусила її відійти південніше Любліна. У бою під Красніком росіяни за два дні втратили майже 20 тис. осіб (із них 6 тис. полоненими) і 28 гармат (Керсновський, 1994, с. 204).

Бої на території Східної Галичини розпочато 18 серпня наступом 8-ї армії А. Брусілова (21 піхотна і 7 кавалерійських дивізій) на 3-тю армію Р. фон Брудермана (9 піхотних і 5 кавалерійських дивізій), а 19 серпня – наступом 3-ї армії Н. Рузского. Варто наголосити, що напередодні форсування Збруча А. Брусілов видав наказ, у якому наголосив: «Поздоровляю славні війська з переходом кордону. Наказую пояснити нижчим чинам, що ми вступаємо у Галичину, хоч і складову частину Австро Угорщини, але це споконвіку “русская” земля, населена, головним чином, “руським” же народом, для визволення якого ведеться війна» (Шамбаров, 2003, с. 185–186).

Просування російських сил відбулося легко, австрійські війська вчинили слабкий опір тільки біля Тернополя, Острова й Чорткова, бо головні сили армії Р. фон Брудермана були ще далеко на заході (Карпинець, 2005, с. 54). Нечисельне австрійське військо було розбите, взято декілька гармат, кулеметів і полонених. Серйозніший бій між російськими й австрійськими військами відбувся на р. Коропець, але й тут останні змушені були втікати. Наступ росіян став настільки несподіваним, що багато полонених на допиті заявили, що перебувають на р. Серет (Брусілов, 1983, с. 77). У наступні дні армія Н. Рузского вийшла на лінію Радехів–Соколівка–Сасів–Озерна, а збройні сили А. Брусілова перейшли р. Стрипа і досягли Монастирська, подолавши від державного кордону 130–150 км (Кеєган, 1999, р. 217).

Із рапортів про перші бої А. Брусілов виснував, що розбитий противник, навіть за наявності великої кількості кавалерії, відступав непоміченим, зіткнення втрачалося, переслідування не застосовувалося.

Упродовж 29 серпня 3-тя армія Н. Рузского, метою якої було захоплення м. Львів, із великими труднощами вийшла передовими частинами на лінію Кам'янка-

Струмилова–Перемишляни–Гнила Липа. Отримавши телеграму від Головнокомандувача фронту про надання допомоги 3-й армії, А. Брусілов залишив 24-й корпус як заслін біля Галича і з трьома корпусами (7-м, 8-м і 12-м) у ніч на 29 серпня здійснив 50-кілометровий фланговий марш, щоби приєднатися до лівого крила 3-ї армії і розгорнути бій проти головних сил противника на р. Гнила Липа (Брусілов, 1983, с. 78). Біля Рогатина на р. Гнила Липа зав'язалися бої з австро-угорськими військами, які тривали з 29 серпня по 1 вересня 1914 р.

Частини армії А. Брусілова розгромили 12-й корпус австрійців, який діяв на стику 8-ї та 3-ї російських армій, і створили загрозу захоплення усього ворожого угруповання, розташованого південніше Львова. Після відступу деяких частин 12-го корпусу на Львів та Бібрку почали відходити всі інші австрійські частини з цього фронту на захід. Для австрійської армії бій за Львів був програний. Австрійські війська – розділені на три групи: біля Львова півколом стояли залишки 3-ї армії Р. фон Брудермана, у районі Ходорова – 7-й корпус і 20-та дивізія гонведів, а в передмісті Галича – 38-ма і 43-тя ландверні дивізії. Опір австро-угорських військ на цих позиціях був неможливий (Карпинець, 2005, с. 55).

Так, 30 серпня 3-тя і 8-ма російські армії одержали наказ головнокомандувача Південно-Західного фронту Н. Іванова вийти на лінію Львів–Миколаїв–Городок і здобути Львів. 2 вересня 24-й корпус армії А. Брусілова, який діяв окремо від головних сил, здобув Галич. Цього ж дня зведена козаčia дивізія захопила Станіславів і пішла в рейд тилами противника на Калуш та Стрий (Шамбаров, 2003, с. 191).

Російська армія все більше просувалася до Львова. До початку війни російське командування вважало місто фортецею. Однак ще перед війною австрійці ліквідували навколо міста застарілі укріплення, які не відповідали фортифікаційним вимогам, зняли гармати з фортів. Тому всі надії відстояти Львів пов'язували з польовими боями на підступах до нього. Проте невдалі битви на Золотій і Гнилій Липах змусили командування ухвалити нове рішення – після деяких вагань начальник австро-угорського Генштабу Ф. Конрад віддав наказ покинути місто. Австрійці відступили на р. Верещицю та м. Городок і почали організацію оборони.

Російська авіарозвідка доповідала А. Брусілову, що до Львівського вокзалу стягнено велику кількість військ і заповнені вагони від'їжджають один за одним. Згодом з'ясовано, що австрійці чекали головного удару із заходу і, справді, зуміли зупинити тут Н. Рузського. Проте прорив 8-ї армії з півдня виявився для австрійців дуже небезпечним. Австрійське командування, налякане можливим захопленням росіянами залізничного вузла, що відрізало б військам шлях відходу, вирішило покинути Львів (Брусілов, 1983, с. 84).

Алексей Брусілов 3 вересня 1914 р. доповів у штаб Південно-Західного фронту, що об 11-й годині ранку, роз'їзди 12-ї кавалерійської дивізії вступили в залишене противником м. Львів та були зустрінуті мешканцями вельми привітно. Здобуття Львова мало для росіян велике політичне значення. Верховний головнокомандувач, великий князь Нікалай Нікалаєвіч, отримавши телеграму про взяття Львова, сказав: «Матір Божа не залишила нашої Батьківщини! Місто Львів – взято. Колосальна перемога! Потрібно дати повідомлення в газети!» (Солженицын, 1992, с. 61). А імператор Нікалай II сприйняв цю подію як величезний успіх російської армії і записав у щоденнику: «Вдень отримав радісну звістку про взяття Львова і Галича! Неймовірно щасливий з цієї перемоги і радію тріумфу нашої дорогої армії» (Реєнт, 2008, с. 253).

А з вересня стало переломним у великій битві від Вісли до Дністра. Ставка російських військ прагнула у зв'язку з великою затримкою 2-ї армії будь-що покінчити з австрійцями до підходу з заходу німецьких підкріплень. Арміям Південно-Західного фронту було наказано перейти до найрішучіших дій, щоб розбити противника. Генерал Н. Алексєєв повідомив генералові Н. Рузському, що успіх кампанії «залежить не від операцій наших проти Львова і Дністра, а від результату битви Люблінсько-Холмсько-Грубешівського фронту. Навіть взяття Львова не винагородить нас за втрату битви на півночі» (Керсновский, 1994, с. 212).

Виконуючи директиву Ставки, штаб Південно-Західного фронту наказав 9-й армії Платона Лечицького (Платона Лечицького) і 4-й армії Алексея Еверта (Алексея Еверта) рішуче натиснути на північну групу австрійців та відкинути її до Вісли, а 3-й і 5-й арміям – обійти з півночі Південну групу противника на Городоцьких позиціях та притиснути її до Сяну, одночасно із фронтальним ударом 8-ї армії. Отже, штаб Південно-Західного фронту задумав дві битви: під Любліном і Рава-Руською–Городком.

Вирішальний бій Люблінської битви відбувся 7 вересня під Тарнавкою, де війська 4-ї армії А. Еверта провели успішний наступ під прикриттям артилерійського вогню 552 гармат. Під натиском росіян 1-ша австрійська армія Данкля відступила. Австро-німецькі війська втратили в бою під Тарнавкою приблизно 14 тис. убитих, 15 тис. полонених солдатів і 55 гармат. Втрати росіян теж були значними. Тільки 2 полки (Московський та Гренадерський) недорахувалися 113 офіцерів і 5 700 солдатів (Керсновский, 1994, с. 214). Унаслідок цього 1-ша австрійська армія не могла вже більше виконувати роль заслону, поки 4-та, 3-тя і 2-га армії не розіб'ють російські війська на фронті Рава-Руська–Миколаїв, і поставила під загрозу результат Городоцької битви.

Після взяття Львова 3-тя армія Н. Рузського рушила на північний захід до Рави-Руської, щоб забезпечити успішний вихід головного угруповання в тил противника. Росіяни вважали, що австрійські війська, розбиті під Тарнавкою, відступають на захід. Однак начальник австро-угорського Генштабу Ф. Конрад спланував подвійний удар на Львів – із півночі та півдня, з метою оточення 3-ї та 8-ї російських армій. Тому замість виходу в тили австрійців Н. Рузський зіткнувся з 4-ю австрійською армією Ауффенберга, яка рухалася з півночі – із Томашівського поля битви. Головні сили 3-ї російської армії (9-й і 11-й корпуси) 6 вересня зіткнулися біля Рави-Руської із трьома корпусами (6-м, 9-м, 17-м) М. Ауффенберга, зав'язавши тут шестиденні кровопролитні бої (Керсновский, 1994, с. 215).

Перша частина плану Ф. Конрада була перекреслена вже на другий день битви, однак, атакуючи в напрямку Львова, М. Ауффенберг зустрів контрнаступи росіян. Австро-угорські відділи ще втрималися 7 вересня у запеклому бою під Магеровом, але вже не могли йти вперед і виконати поставлені перед ними завдання. Того ж дня 3-тя російська армія своїм правим крилом розбила частину групи ерцгерцога Фердинанда, а на 8-му армію Алексея Брусілова стали сильно натискати частини 3-ї австрійської армії Світозар Бороєвіча, який замінив Рудольфа Брудермана.

Тяжкі бої відбулися 8 вересня на стику 3-ї і 8-ї російських армій (відтинок Вишенька–Лелехівка), куди на підмогу російське командування вислало три кавалерійські дивізії.

Франц Конрад вирішив переломити перебіг подій на свою користь, бо скерування головних сил Нікалая Рузського проти Моріца Ауффенберга послабило інші позиції росіян. Використовуючи таке становище, начальник австро-угорського Генштабу

наказав вільним від наступу 2-й і 3-й арміям негайно перейти р. Верещицю, обійти росіян із флангів і відбити Львів. Австрійці у кривавих боях досягли лінії Янів–Мшана–Ставчани, дійшовши аж до Миколаєва. Австрійські війська перебували за 14 км від Львова і здобуття столиці Галичини здавалося неминучим (Bandrowski, 1917, s. 80).

Важке становище склалося для лівого крила 8-ї російської армії на р. Дністрі (відтинок Тершаків–Колодруби) (Карпинець, 2005, с. 57). Тому для зміцнення свого лівого флангу під Миколаєвом А. Брусілов стягнув із-під Станіслава бригаду 12-ї піхотної дивізії, 2 батальйони по 1 000 осіб із Тернополя і 2-гу зведену козачу дивізію з-під Стрия. Як наслідок, частини російської 48-ї піхотної дивізії генерал-майора Л. Корнілова (одного з майбутніх вождів Білої гвардії) майже без бою зайняли незакінчену фортецю Миколаїв і саме місто. У боях під Миколаєвом вирішувалася доля одного з основних етапів Галицької битви (Литвин, Науменко, 1998, с. 207).

Після захоплення Львова, Галича й Миколаєва завершилася Галич-Львівська операція, яка, як і Люблін-Холмська, стала знаковою подією Галицької битви. Вирішальну роль у цьому відіграли бої на річках Золота і Гнила Липа. Далі перед 8-ю армією постало завдання захопити Городоцьку позицію.

Основні бойові дії розгорнулися на відтинку Янів (тепер – Івано-Франкове) – Рава-Руська. Наступаючи на Янів із прилеглої Лелехівки, 3-тя австрійська армія під командуванням генерала С. Бороєвіча зуміла відтіснити частини 8-ї російської. Апогеєм стали події 11–12 вересня. У той час, коли солдати 8-ї армії генерала Брусілова з великими втратами відбивали атаки на Янів, на лівому фланзі фронту 4-та і 9-та російські армії перейшли в наступ. Вистояла й російська оборона Щирця. Тепер ситуація в центрі фронту – під Яновим – змінилася діаметрально: оточення стало загрожувати 3-й австрійській армії генерала Бороєвіча, який зробив відчайдушну спробу переломити ситуацію 10 вересня. Від 21-ї до опівночі вздовж усього фронту 3-ї і 8-ї російських армій працювала австрійська артилерія, після чого розпочався нічний наступ. Атаки продовжувалися і наступної доби. Проте вранці 12 вересня австрійські підрозділи відступили, виконавши наказ Генштабу. Так закінчилася Городоцька битва – одна зі складових Галицької (Чорновол, 2014, с. 11).

Втрати австро-угорської армії були величезні. Згідно з російськими джерелами – 326 тис. убитими й пораненими, з них 100 тис. – полоненими. Себто склад трьох армій зменшився майже наполовину і становив 400 тис.!. Очевидно, що найбільше постраждала 3-тя армія генерала С. Бороєвіча, яка наступала на Янів, – понад 100 тис.

Становище російських армій було не менш проблематичним. Втрати також були величезні – 220 тис. убитими, пораненими й полоненими, до того ж стрілецький запас – повністю вичерпаний. Тому командувач 3-ї армії генерал Н. Рузський відмовився від наміру інтенсивного переслідування противника й наказав закріпитися на лінії фронту р. Сян–Чесанів–Немирів–Янів–Миколаїв.

Городоцька битва – основна військова операція кампанії 1914 р. у Галичині. У той час в австрійському Генштабі виникла думка здати Львів. Однак потенціал російської армії посилювала 5-та армія генерала П. Плеве. Тому австрійський Генштаб вирішив більше не ризикувати й наказав продовжити відступ. Тим паче, що основним пунктом стратегії австрійської оборони Східної Галичини був не Львів, а Перемишль (Чорновол, 2014, с. 11).

Відступ австро-угорських армій був хаотичним. Щоправда, оточити і знищити їх росіянам не вдалося. Переслідування здійснювали передусім до зайняття районів,

які залишав противник. Австрійські війська 16 вересня досягли р. Сян, перебралися на її лівий берег, залишивши у Ярославі та Перемишлі гарнізон, а 17 вересня відійшли на р. Дунаєць, аж по Ужоцький перевал у Карпатах.

Відзначу, що наприкінці вересня 1914 р. у Карпатах пройшли «бойове хрещення» дві сотні Українських січових стрільців (УСС) – Василя Дідушка і Осипа Семенюка, яким довелося захищати Ужоцький перевал. Стрільці втратили 10 осіб убитими, 11 – пораненими і 8 – полоненими.

Галицька битва, яка розгорнулася на фронті до 400 км і тривала 35 днів (від 18 серпня до 21 вересня 1914 р.), закінчилася перемогою росіян. Російська армія просунулася на різних напрямках на 200–300 км, загрожуючи тепер Угорщині, польському Кракову й німецькій Сілезії. Фортецю Перемишль було взято в облогу. Бойовий склад австро-німецької армії, що воював проти Росії, зменшився майже на половину. Військо втратило до 400 тис. осіб, із них 100 тис. полоненими, і 400 гармат. Російські втрати теж були суттєві – майже 230 тис. солдатів і 94 гармати. Наведені цифри – це загальні дані вибулих зі строю – вбитих, поранених, полонених, хворих і тих, що пропали безвісти.

Безпосереднім результатом Галицької битви став вхід російської армії в Карпати і заблокування найбільшої в Європі фортеці – Перемишля. Галицька битва мала для Росії й Антанти велике військово-політичне значення. По-перше, вона створила ґрунт для вторгнення російської армії у східні області Німеччини, а після зайняття Галичини – безпосереднього здійснення свого плану проникнення в Угорську рівнину. По-друге, військова сила Австро-Угорщини була підірвана, план Німеччини на швидке закінчення війни не здійснився. Начальник німецького Генерального штабу Еріх фон Фалькенгайн (Erich von Falkenhne) так оцінив перший період війни: «Події на Марні і в Галіції відсунули завершення війни на невизначений час» (Литвин, 2008, с. 398). Втрата Східної Галичини, яка, за словами начальника Генштабу австро-угорської армії Ф. Конрада, представляла для монархії таку цінність, як Східна Пруссія для Німеччини, поразка німців на Марні (5–9 вересня 1914 р.) призвели до перегляду планів Центральних держав. Німеччина доклала чимало зусиль, щоб Австро-Угорщина подолала зневіру в можливість успішного ведення війни і погодилася на подальше її проведення.

Ситуація, що склалася у вересні 1914 р. на фронті в Галичині, була нетривалою. За кілька тижнів розпочалися нові бої – австрійці прагнули відвоювати Галичину, а росіяни – перейти через Карпатські перевали в Угорщину. Крім цього, російське командування на вимогу французів почало готуватися до великого наступу на Берлін і, відповідно, зосереджувало великі сили на середній Віслі. Під Варшаву й Івангород було переведено 5-ту і 9-ту армії Південно-Західного фронту, а 3-й і 8-й суворо наказано вести оборонні дії – триматися на рубежі Сяну для збереження львівського району. Всі російські сили в Галичині були об'єднані під загальним керівництвом А. Брусілова (Керсновський, 1994, с. 228–229). Російські частини перейшли через Ужоцький і Вишківський перевали 27 вересня і зайняли Мукачево та Мараморош-Сірет (Bator, 2008, s. 102).

Варто зазначити, що під час відступу австрійських відділів із позицій, стрілецькі сотні Івана Коссака, Осипа Букшованого, Михайла Барана стримували наступ росіян в околицях Синевидська. Сотня Володимира Сроковського 28 жовтня здобула г. Ключ, сотня Осипа Семенюка боронила позиції на Лисій Горі, брала участь у наступі

на г. Залярьську. У цих жовтневих боях було вбито 16 стрільців та 21 поранено, серед них і сотник Володимир Сроковський, який помер 5 квітня 1916 р. у м. Меран (Тіроль) (Гнатевич, Лепкий, Німчук 1991, с. 23).

У жовтневому наступі на Стрий брав участь корпус генерала М. Гофмана. До його складу входили 129-та і 130-та бригади, у розпорядженні яких були УСС, розділені на три групи: перша – сотника Михайла Волошина – рушила через Вишків і Семичів на Людвиківку; друга, найбільша, – з отаманом Григорієм Коссаком пішла через Воловець на Стрий, третя – отамана Степана Шухевича – рухалася через Ужок та Турку, потім – на Дрогобич (Гнатевич, Лепкий, Німчук, 1991, с. 23).

Півкурінь отамана С. Шухевича 18 жовтня у вилазці з Карпатських гір на долину дійшов до Борислава, Дрогобича й Нагуевич. Сотня Григорія Коссака після бою із трьома сотнями росіян під Сільцем 20 жовтня здобула Дрогобич, а 21 жовтня сотня Романа Дудинського ввійшла до Стрия (Гнатевич, Лепкий, Німчук, 1991, с. 23).

Головнокомандувач усім Галицьким фронтом Ф. Конрад 2 листопада був змушений видати наказ припинити бої і негайно відійти. Єдиною присутністю збройних сил австрійців над Сяном стала Перемишльська фортеця, у якій залишено 130 тис. воїнів, серед яких були хворі й поранені. Проте Перемишль мав не тільки оборонятися, а й за найменшої нагоди робити вилазки проти ворога. 9 листопада розпочато другу облогу Перемишля, яка тривала до 22 березня 1915 р.

Наступи російських військ на Краків і Карпати в листопаді 1914 р. австрійські війська відбивали. Щоправда, 23 листопада росіяни заволоділи містом і важливим залізничним вузлом Гуменне (тепер – Словаччина), але вже 27 листопада їх вибили австрійці, після чого вони перейшли через Карпати і зайняли Сянок. 10 грудня 3-тю австрійську армію було зупинено, а 14 грудня 3-тя російська закінчила відхід за р. Дунаєць. Спроби австрійців форсувати річку були відбиті, й вони відступили в Карпати, аж до угорського кордону (Вістник, 1915, с. 6).

Австро-угорські війська перемогли в битві, що тривала з 11 по 16 грудня, під Лімановим (Західна Галичина), у полон було взято 31 тис. російських солдатів (Вістник, 1914, с. 4). За даними верховного командування, на 5 грудня тільки в Галичині росіяни за останні 5 тижнів утратили 250 тис. осіб (Dąbrowski, 1937, s. 269).

Німецький генерал Еріх Людендорф (Erich Ludendorff) про бої в останній місяць 1914 р. написав: «Генерал фон Конрад хотів охопити в Карпатах південне крило російського фронту, проте успіху не досягнув. Наніс росіянам поразку в битвах під Лімановим і Лепановим, але охопити генерала С. Бороєвича з Карпат між м. Сянок і р. Дунайцем скоро наштотхнувся на переважаючі сили противника, який, не гаючи часу, не гаючи часу перейшов в атаку» (Шамбаров, 2003, с. 300).

Ще 21 листопада 1914 р. на зустрічі з французьким послом Морісом Палеологом цар Нікалай II, говорячи про очікувані результати у війні, зазначив, що «Галичина і Північна Буковина (він вважав їх повністю російськими землями) дозволять Росії досягнути своїх природних рубежів – Карпат» (Палеолог, 1991, с. 128).

До кінця 1914 р. війська Південно-Західного фронту знову вийшли в Карпати і зайняли перевали. Так, 25 грудня російський фронт розміщувався на гірських хребтах, проходив долиною р. Лімниці та через Татарів і Криворівню. 28 грудня в районі Надвірної, Делятина, Татарова, Зеленого перебував підрозділ 1-ї Кубанської дивізії (Клапчук, 2007, с. 133). На деякий час війна в Галичині перетворилася з маневреної на позиційну. Таким був результат боїв у кінці 1914 р. Більшість західноукраїнських

земель – Східна Галичина, частина Лемківщини і Буковини – перебували під російською окупацією.

На зламі 1914–1915 рр. увесь тягар війни перенісся на південний відтинок Східного фронту. Тоді у всіх військових штабах Антанти і Центральних держав панувало розчарування. Воєнні події перекреслили оптимістичні плани, а великі людські втрати і спротив не передбачали поступу.

З початком 1915 р. російське вище командування і Генеральний штаб вважали можливим негайно відновити воєнні дії, щоби швидше закінчити війну, яка почала розхитувати Росію і могла в будь-який момент привести до її занепаду. Крім недостатньої кількості боєприпасів і втрати бойової техніки, царське військо мало в розпорядженні 103 дивізії проти 77 австро-угорських і німецьких. Зазначу, що становище російських тактичних з'єднань переважало аналогічні противника і, отже, давало росіянам значно більшу реальну перевагу (Bator, 2008, s. 176).

Російські війська мали вийти на Угорську рівнину. Проте князь Нікалай Нікалаєвіч вагався щодо розподілу резервів між фронтами своїх військ, підготовка до наступу тягнулася дуже довго і тому було втрачено момент, що перекреслило амбітні плани росіян.

Згодом А. Брусілов, бідкався, що для виконання цього завдання були виділені недостатні сили, і тільки вже весною потрохи вони збільшувалися. Російський генерал вважав, що в січні 1915 р. за значної переваги російських сил можна було би почергово розбити війська противника. Однак, не маючи потрібної підмоги, це зробити було неможливо, тому російські війська опинилися у важкому становищі, просування вперед надзвичайно поволі, особливо в такій важкодоступній місцевості, як Карпатські гори (Брусілов, 1946, с. 127).

Австро-угорське вище командування (АОК) також звернуло увагу на Карпатський відтинок фронту і вирішило зосередити на ньому всі сили, щоб реалізувати тут важливу мету – розблокувати облогу Перемишля, а в перспективі – звільнити Східну Галичину. Проте схилити начальника німецького Генштабу Еріх фон Фалькенгайна до спільного наступу не вдалося і навіть головнокомандувач німецької армії Пауль фон Гінденбург (Paul von Hindenburg) радив Францові Конраду пожертвувати Перемишлем і сконцентруватися на дальшій підтримці німців у Польському Королівстві.

Однак очільник австро-угорського Генштабу вирішив будь-що втримати фронт на лінії Карпат, не звертаючи уваги на зайняту союзником позицію (Bator, 2008, s. 178). Щоправда, німці замість обіцяної цілої армії, надали союзникові дві з половиною піхотних і кавалерійську дивізії, що дорівнювало тільки половині армії. Незважаючи на це та певні розходження у виборі місця битви, австро-німецькі воєначальники досягли консенсусу, визначивши остаточні позиції у Бескидах, на схід від Ужоцького перевалу (Forstner, 2000, s. 169).

Відповідно до кінцевого плану австро-німецького командування, у Карпатському наступі безпосередню участь брали три угруповання: 3-тя армія Бороєвіча, створена в січні 1915 р. із трьох німецьких і п'яти австрійських дивізій, південна армія під командуванням німецького генерала Олександр фон Лінзінгена (Aleksander von Linsingen) і група Карла фон Пфлянцера-Балтіна (Karl von Pflanzer-Baltin). Їхня мета – перехід через головні Карпатські перевали (Дуклінський, Ужоцький і Верецький), захоплення плацдармів у Східній Галичині та повернення її Австрії. Натомість 4-та

армія архикнязя Фердинанда повинна була зв'язати 3-тю армію Радка Дмитрієва (Радко Дмитриев) й утримувати напрям на Ясло аж до досягнення успіху інших військ. В операції було задіяно 39 дивізій, у яких налічувалося 330 тис. піхотинців, 23 тис. кіннотників та інших армійських підрозділів, загальною кількістю 573 тис. осіб. Росіяни на тому самому відтинку зосередили 31 дивізію, а також інші особові склади, що загалом становило майже 610 тис. солдатів (Dąbrowski, 1937, s. 304).

Зазначу, що проти планів Франца Конрада виступив архикнязь Фрідріх, який від початку війни був противником будь-яких наступальних дій, вважаючи, що потрібно пожертвувати Галичиною й обороняти монархію на лінії Карпат. Зваживши всі обставини, 23 січня 1915 р. Ф. Конрад видав наказ про наступ військ Центральних держав у Карпатах, випередивши на три дні росіян.

Перша Карпатська битва розпочалася, з одного боку, у важких зимових умовах, у яких гинули тисячі жовнірів, а з другого – серед неприхильного, а то й ворожого ставлення русофільськи налаштованого місцевого населення – лемків до австро-угорського війська, за те, що в багатьох гірських селах австрійці проводили пацифікацію і виселення населення. Як наслідок, цісарські війська входили в обезлюднені поселення, оточені холодною пусткою.

Подолавши Дуклінський і Ужоцький перевали, незважаючи на всі труднощі, 3-й армії Бороєвича вдалося вторгнутися на територію Галичини. Корпус Гофмана, який перебував у складі німецько-австро-угорської армії Лізінгена наступав на Верецький перевал і Бескиди. Однак контрнаступ росіян 26 січня 1915 р. не дав змоги арміям Центральних держав повністю досягти мети. Єдиний вагомий успіх мала група Пфляндера-Балтіна на Буковині, де 22 січня 1915 р. здобула Кірлібабу і Якобени, стримавши похід росіян на Семиград (Вістник, 1915, с. 12).

Ударні 3-тя армія Бороєвича й армія Лізінгена, зазнавши значних утрат, не змогли перейти гірські хребти та відкрити дорогу на Перемишль. 26 січня 1915 р. австрійцям знову вдалося взяти Ужоцький перевал і розпочати сходження в долину р. Сян. Кінцевою метою цього наступу був вихід на лінію Перемишль–Стрий і пересування військ у напрямку Львова. Армія Лізінгена відкинула росіян із південних схилів Карпат, здобула Верецький і Бескидський перевали, а також низку місцевостей на галицькому боці (Сможе, Тухольку) (Волковинський, 2002, с. 61–62).

Варто виокремити участь у цих боях УСС, які входили до 25-го корпусу Гофмана армії Лізінгена. Усуши йшли вперед між першими військами наступу, здобувши Лавочне і Славське. Ввійшовши на територію Галичини, стрільці вірили, що відтепер маршуватимуть тільки вперед. Однак не все так легко вдавалося. Завзята оборона росіянами кожної Карпатської гори, її часті контратаки стрільці відчували на собі. Зокрема, 1-й курінь уесесів (командант – Гриць Коссак), який складався зі сотень Букшованого, Носковського, Дудинського і Семенюка, зазнав у цьому наступі багато труднощів та великих втрат. Сотні Букшованого та Носковського провели важкий бій на г. Магура, де росіяни розбили 131-шу австрійську бригаду (Ріпецький, 1956, с. 99).

Від 16 до 22 лютого 1-й курінь УСС брав участь у боях у підніжжі гір Татарівки та Чиряка біля Рожанки. На цьому відтинку росіяни повели сильні контрнаступи. Завзято боронили сибірські полки також г. Клива. У бою за неї відбито багато німецьких наступів і загинуло кілька тисяч німців (Гнатевич, Лепкий, Німчук, 1991, с. 29). Крім убитих і поранених, стрільці мали серйозні втрати внаслідок великих морозів. До березня 1915 р. утрати Легіону становили до 66–75 % від первісного 90 % скла-

ду (Гірняк, 1955, с. 22). Жодних поповнень стрілецьких рядів не було, оскільки начальником штабу корпусу Гофмана був полковник Роберт Лямезан (Robert Lamezan), поляк за походженням, який не хотів кількісного збільшення українського Легіону (Луців, 1965, с. 12). Загалом, зі січневим наступом стрільці знову ступили на рідну землю, а Карпатський похід зробив із них справжню бойову одиницю, що втрималася у всій воєнній хуртовині.

Однак армія Лінзінгена, зайнявши Вишківський перевал, не зуміла просунутися далі на схід і зайняти на галицькому боці долишні райони, що могло значно змінити становище на Карпатському відтинку фронту (Bator, 2008, s. 182–183). Однак війська Центральних держав у кінці січня 1915 р. оволоділи найважливішими Карпатськими переходами, крім Дуклінського.

Виокремлю похід австрійців на Буковині. У першій половині лютого витіснено росіян з усієї Південної Буковини аж до р. Прут, взято в полон понад 30 тис. російських солдатів. 16 лютого австрійці зайняли Коломию, 17-го – Чернівці й Новоселицю (передвоєнний австро-російський кордон), 18-го відвойовано Снятин, села – Стецева і Ясенів Долишній, 19-го – Надвірну, 20-го – впад Станіславів, який здобули німецькі відділи (Вістник, 1915, с. 12). Загалом, групі Пфлянциера-Балтіна забракло сил, щоби визволити значну частину південно-східної Галичини, тобто відкинути на північ ліве крило російських військ, а отже, підтримати весь Карпатський фронт, розблокувати Перемишль, вийти в тил росіян на лінії Долина–Стрий і відкрити дорогу армії Лізінгена, яка затрималася в Карпатах. Однак головнокомандувач Південно-Західного фронту генерал Іванов зробив усе, щоби втримати подальший австро-угорський успіх. Зрозуміло, що віддача лінії верхнього Дністра означала для росіян відхід за Сян і відступ від Перемишля. Це був би кінець балканських планів для Російської імперії (Bator, 2008, s. 190).

Перша Карпатська битва закінчилася в Нижніх Бескидах 15 лютого, а у східних Карпатах тривала ще декілька днів. Однак, незважаючи на запеклість і велику кількість вбитих та поранених з обох сторін, останні бойові дії нічого не вирішили. Сторони почали перегруповувати війська. Нікалай Іванов, не маючи згоди вищого командування на додаткові сили, перевів із Королівства Польського 9-ту армію Лечицького, посилену ще одним корпусом, сформованим із резервних дивізій, перегрупував 3-тю армію Дмитрієва, завдання якої тепер разом із 8-ю армією Брусілова полягало тільки у затриманні ворожих сил, не випускаючи їх із району східних Карпат. Тепер Н. Іванов міг приступити до омріяного перелому над Дністром і на Карпатському фронті (Bator, 2008, s. 194).

Австро-угорський Генеральний штаб, прагнучи якнайшвидше виконати наказ цісаря Франца Йосифа від 15 лютого 1915 р. про відбиття Перемишля будь-якою ціною (Forstner, 2000, s. 173), визначив термін початку нової операції – 27 лютого. З пошматованої 3-ї армії Бороєвіча з 18 дивізій утворено тільки 10, інші 8 передано 2-й армії Бем-Ермолі (Eduard von Bohm-Ermolli), переведеної з-під Пйотркова в Польському Королівстві. Ці армії розміщено між Ужоцьким і Лупківським перевалами, на захід від німецької армії Лінзінгена, а решту – на флангах російських корпусів, які до того подолали Дуклінський перевал. На ці сили Конрад покладав найважливіші завдання, зокрема і визволення Перемишля (Bator, 2008, s. 194).

Австро-угорсько-німецькі війська 27 лютого 1915 р. розпочали жорстокий і кривавий наступ. Російські війська, маючи чисельну перевагу (21 дивізію проти 12 на

фронті 2-ї і 3-ї армій), чинили опір, використовуючи свої укріплені позиції, не дуже зважаючи на власні втрати. Найзавятіші бої розгорнулися між Лупковом й Ужоком. Австрійці дещо просунулися вперед у напрямку Балигорода, але їхній поступ був дуже незначним. Проте росіяни, оцінюючи значимість цього наступу, зібрали в тій ділянці фронту значні сили, щоби стримати противника, а в околиці Дуклінського перевалу розпочати наступ.

Розмах російського наступу австрійцям удавалося стримувати, однак у них згасала надія на порятунок Перемишля, який мав запаси тільки до 19 березня. Ще 14 березня вище австро-угорське командування офіційно визнало, що воюючими арміями неможливо звільнити фортецю з району Бескид, і припинило операцію (Forstner, 2000, s. 174). Останній порятунок Перемишльської твердині австрійське командування вбачало тільки в наступі групи Пфляндера-Балтіна зі сторони Південно-Східної Галичини. Проте перехід російської армії через Дністер та знову зайняття Станіславова, змусили її відійти на південь, закріпитися на лінії Бистриця–Отинія–Незвисько–Дністер і закрити кордон зі сторони Бессарабії. Великі плани Н. Іванова зійшли нанівець – фронт у Східних Карпатах не був прорваний.

Австро-угорська армія, яка воювала на Галицькому фронті, виявилася не надто боєздатною в найкритичнішій ситуації від початку війни. У монархії похитнулася віра не тільки у відвоювання Східної Галичини, а й в утримання її західної частини. Серед вояків панувало розчарування і жаль до військового керівництва за невдалі битви. Вище австро-угорське командування не мало ні бажання, ні сил на підготовку контрнаступу, і після декількох місяців воно повинно було обмежитися оборонними заходами, а ініціатива на фронті на південь від Вісли перейшла до росіян (Bator, 2008, s. 200–201).

Генерал Н. Іванов 20 березня 1915 р. віддав наказ про наступ 3-ї і 8-ї арміям Дмитрієва і Брусілова проти 2-ї і 3-ї австро-угорських армій Бороєвіча та Бем-Ермолі. Впродовж чотирьох днів російські війська вийшли на гірську Угорщину (тепер – Північна Словаччина) і на південь Карпат між Волею Міховою й Устриками Гірними. Однак очікуваного успіху не мали.

Щоправда, начальник австро-угорського штабу Ф. Конрад зробив деякі перегрупування своїх армій, зокрема відтягнув 2-гу армію Бем-Ермолі південніше на 20 км на гірських позиціях для утримання головних атак ворога. 3-й армії Бороєвіча було додано під кінець березня німецький корпус «Бескид» у складі трьох дивізій під командуванням Г. фон Марвітца, який заступив виснажений Перемишльський корпус (Bator, 2008, s. 204–205).

Росіяни вдарили 1 квітня, а оскільки це був Великодній тиждень, то вирішальні бої названо «великодня битва». Основні протистояння відбувалися з 1 по 5 квітня і належали до одних із найкривавіших та найжорстокіших у війні. Внаслідок цих боїв росіяни здобули Устрики Гірні, Волохату, Буківський перевал та вийшли до Ужока, зайняли Беньову, Сянки. У західній частині Бескидів взяли Волю Міхову, вершини Жолоб і Глибокий Верх, опанувавши головний хребет Карпат. До 14–20 квітня (залежно від відтинку фронту) натиск росіян утратив силу, вони одержали наказ перейти до оборони (Керсновский, 1994, с. 268).

Квітневий, або «великодній», наступ став останнім у зимовій воєнній кампанії. Обидві сторони не мали сил для подальших агресивних дій. Фронт став на зайнятих позиціях у Західній Галичині – на більшості Карпатських вершин: від Смереківця на

півдні до Старини і Руніни на півночі. Австрійцям залишилися оборонні осередки на вершинах Менчилі й Ополонці, а також окремі неатаковані росіянами верхи та Ужок (Olszański, 1985, s. 33–35).

Карпатські битви принесли надзвичайно великі втрати обом сторонам. Австро-угорська армія від 1 січня до 30 квітня втратила 700 тис. осіб, із них 1/3 становили вбиті, інваліди та полонені. Серед росіян людські втрати були ще більші. Тільки «великодня битва», що тривала 5 днів, забрала 40 тис. убитих і поранених, а всі Карпатські битви – 1,2 млн осіб (Bator, 2008, s. 211).

Загалом, австро-угорська сторона ціною життя сотні тисяч вояків зуміла втримати свої головні позиції в Карпатах, визволити невелику частину південно-східної частини Галичини й більшість Буковини. Росіяни зуміли 22 березня 1915 р. взяти Перемишль (це була їхня остання перемога 1915 р.) і оборонили зайняту Східну Галичину. Зазначу, що обидві сторони в цій зимово-весняній кампанії перекреслили свої плани й не отримали очікуваного. Однак російське командування вважало Карпатську операцію однією з головних 1915 р. Цар Нікалай II 22–23 квітня відвідав Галичину, побував у Львові, Перемишлі, Бродах, Самборі, де був штаб 8-ї армії Брусілова. Генерал обурювався, що в момент, коли армія Августа Макензена (August von Mackensen) готова була прорвати фронт, був придуманий цей недоречний приїзд царя, вважав цю поїздку гіршою, ніж несвоєчасну – просто безглуздою (Брусілов, 1946, с. 135).

Французькі офіцери, які супроводжували царя, зауважували, що солдати зустрічали монарха холодно й байдуже, це було поганою ознакою. Найбільш задоволеним, очевидно, був Верховний головнокомандувач великий князь Нікалай Нікалаєвіч, який отримав від царя пам'ятну шаблю з написом «За освобождение Галичины» (Dąbrowski, 1937, s. 333).

На середину квітня 1915 р. усі бойові дії на Галицькому фронті були призупинені з обох сторін, що давало їм змогу проводити широкі маневрені заходи. Проте, зазначу, що стан і російської, й австро-угорської армії не був піднесеним. Стратегічне становище останньої не вселяло великого оптимізму. Адже з вибухом війни до 30 квітня 1915 р. Австро-Угорщина втратила в битвах майже 1,5 млн вояків – більше, ніж виставила в перші дні війни (Zgórniak, 1987, s. 154). Австро-угорські війська гнітив тягар утрати Перемишля та російська окупація більшості Галичини. Щоправда, австрійські політичні й воєнні чиновники раділи із провалу панславистичної пропаганди, на яку піддалася незначна кількість чеських добровольців, що потрапили до російського полону. Тому Ф. Конрад сподівався на активну допомогу німецького союзника у критичній ситуації в Карпатах, оскільки після «великоднього» наступу росіян катастрофічні настрої серед австро-угорських військ почали змінюватися на реваншистські.

Натомість Російська імперія і її військо весною 1915 р. переживали перелом. Усі їхні успіхи (зайняття більшості Галичини, відтіснення противника в Карпати, взяття Перемишльської твердині) затьмарювали два моменти: перший – царській Росії не вдалося досягнути найважливішої воєнної і політичної мети – повністю розбити «склеротичну» (тодішня російська преса вживала цей термін через поважний вік цесаря Франца Йосифа) і слабку Австро-Угорщину; другий – усіх успіхів росіяни домоглися завдяки величезним людським втратам і майже повністю вичерпали воєнні, матеріальні та технічні ресурси, не маючи змоги через свою слабку воєнну промисловість їх навестати (Bator, 2008, s. 254).

Варто зазначити, що із запланованих Ставкою наступальних великих операцій росіянам не вдалося довести до завершення жодної: не повністю взято в кільце Галичину, не зайнято Східної Пруссії, не знищено противника в листопаді 1914 р., не здобуто Кракова, не перейдено Карпати. Щоправда, здобуто Східну Галичину і навіть, нехтуючи міжнародним правом, оголошено про її приєднання до Росії. Однак зі стратегічних, господарських і політичних поглядів утрачено західну частину Польського Королівства з важливими промисловими центрами – Лодзем і Домбровським вугільним басейном (Holzer, Molenda, 1966, s. 48).

Це неабияк позначилося на російському верховному командуванню. Переслідуючи політичні цілі, не погоджуючись відмовлятися від якогось із експансіоністських напрямів, воно розпорошило свої бойові сили, кидаючи їх одночасно і в Карпати, і у Східну Пруссію, що дало можливість слабшому противникові організовувати дієву оборону та призвело до великих людських втрат. У рапорті головний квартирмейстер російських військ генерал Ю. Данілов вказував, що після зимових Карпатських боїв більшість полків 3-ї армії Дмитрієва нараховувала до 1 200 солдатів, а у 8-й армії Брусілова і 9-й Лечицького, які кілька разів намагалися перейти через Східні Карпати, були навіть такі, що мали до 400 багнетів, близько 4 000 штатних одиниць (Dąbrowski, 1937, s. 288).

На квітень 1915 р. армії Південно-Західного фронту займали лінію Опічно–р. Дунаєць–Горлиця–Мезалабороць–Ужок–Чернівці. Відповідно до свого плану, генерал Н. Іванов оцінював пересування і концентрацію противника не як корінну зміну ситуації, а як маневр, який може лише частково змінити співвідношення сил на Південно-Західному фронті. Він лише частково підтягував фронтові резерви до центру 3-ї армії, вважаючи, що для неї не має небезпечного становища. Крім того, російське командування з недовірою поставилося до розвідувальних даних, завдяки яким можна було відмовитися від наступу, тимчасово перейти до оборони й одержати сильні підкріплення. Проте в цих умовах і командувач Південно-Західного фронту, і Ставка все ще продовжували готуватися до наступу згідно з березневим планом (Горлицкая операция, 1941, с. 11).

У той час, як командувач Південно-Західного фронту Н. Іванов кидав до підніжжя Карпат усі наявні сили, німецько-австрійське командування готувало удар по російських військах у Галичині. Для його проведення з найбоєздатніших військ, які брали участь у боях у Франції, було сформовано 11-ту німецьку армію, яку передислокували спочатку на північ Німеччини, а потім – до Галичини. Командувачем був генерал-полковник А. фон Макензен. Разом із німцями воювали й австро-угорські з'єднання (4-та армія), що мали відповідний досвід боротьби з росіянами. Крім цього, щоби відволікти увагу росіян від створення ударної німецько-австрійської групи у Східній Галичині, командування цісарських збройних сил активізувало бойові дії на Буковинському фронті. Війська під командуванням Пфлянцера-Балтіна (8 травня 1915 р. реорганізовані в 7-му австро-угорську армію) постійно вели локальні бої з росіянами, сковуючи їхні сили. Для протидії австрійцям, командування Південно-Західного фронту скерувало до Буковини 2-й (у район Заліщиків) та 3-й (під Хотин) кінні корпуси, якими командували генерали Алексей Каледін (Алексей Каледин) і Фьодор Келлер (Фёдор Келлер). Для дезінформації росіян щодо вибору місця удару австро-німецьких військ, наприкінці квітня в Чернівцях зосереджувалися німецькі війська, а 28 квітня до міста прибув і командувач армійської групи

Пфлянцер-Балтін для інспекції Буковинського фронту в районі Раранче–Топорівці (Волковинський, Реснт, 2004, с. 13).

До того ж Ставка нехтувала повідомленнями розвідки про концентрацію австро-німецьких військ на 35-кілометровій ділянці Горлиця–Тарнів, що постійно змінювали дислокацію, а зосередила увагу на прориві німців у Балтиці. Командувач Південно-Західного фронту Н. Іванов і його штаб вважали, що австро-німецькі війська найвірогідніше розпочнуть наступ на Буковину, а зосередження сил проти 3-ї армії – це лише спроба ввести росіян в оману. Так складалася ситуація для російської армії напередодні Горлицької битви.

Наголошу, що внаслідок Горлицької битви, яка тривала 52 дні й була однією з найбільших воєнних операцій Першої світової війни, німецько-австро-угорська армія зайняла частину Східної Галичини та Буковини. Звільненням Львова і здобуттям Перемишля завершився найдраматичніший етап у війні, який вирішив подальшу долю галицько-буковинських земель. Навіть т. зв. брусівський прорив 1916 р., окрім тактичних успіхів, уже серйозно не загрожував Галичині. Вичерпувалися воєнні ресурси і терпіння поневолених народів царської Росії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Берест, І. (2009). Соціальне становище населення Східної Галичини і Західної Волині в роки Першої світової війни [автореф. дис. ... канд. іст. наук, Львівський національний університет ім. І. Франка].

Брусилов, А. (1946). *Мои воспоминания*. Москва.

Брусилов, А. (1983). *Мои воспоминания*. Москва.

Вістник Союзу визволення України. (1914). 5–6, 3–5.

Вістник Союзу визволення України. (1915). 7–8, 5–7.

Волковинський, В. (2002). Бойові дії на українських землях у роки Першої світової війни. Проблеми історії України XIX–XX ст., 4. Київ, 52–59.

Волковинський, В., Реснт, О. (2004). Україна в період Великої війни (1914–1918 рр.). *Історія України*, 29–32, 6.

Гірняк, Н. (1955). *Організація і духовний ріст Українських Січових Стрільців*. Філадельфія.

Гнатевич, Б., Лепкий, Л., Німчук, І. (ред.). (1991). *Українські Січові Стрільці, 1914–1920: [фотоальбом]*. Репринт. відтворення з вид. 1935 р. Львів: Слово.

Горлицкая операция. (1941). *Сборник документов мировой империалистической войны на русском фронте (1914–1917 гг.)*. Москва.

Довідник: Підкова, І. З., Шуст, Р. М. (заг. ред.). (2002). *Довідник з історії України (А–Я)*. 2-ге вид. доопрац. допов. Київ.

Карпинець, І. (2005). *Галичина: військова історія 1914–1921*. Львів.

Керсновский, А. (1994). *История русской армии: в 3 т.* (Т. 3: 1881–1915 гг.). Москва.

Клапчук, В., Клапчук, М. (2007). *Делятинщина: історико-географічне дослідження*. Делятин, 133.

Литвин, М., Науменко, К. (1998). Миколаївщина в роки визвольних змагань 1914–1920 рр. *Миколаївщина*, 1, 207.

Литвин, В. (2008). *Історія України*. Київ.

Луців, Л. (1965). *Слідами стрілецької слави*. Джерсі-Сіті.

- Палеолог, М. (1991). *Царская Россия во время мировой войны*. Москва.
- Реєнт, О. (2008). Україна в Першій світовій війні: сучасні науково-методологічні аспекти. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 16, 252–264.
- Ріпецький, С. (1956). *Українське Січове Стрілецтво. Визвольна ідея і збройний чин*. Нью-Йорк.
- Романюк, І. (1974). Спогади про Мельниччину і Борщівщину. *Історико-мемуарний збірник Чортківської округи. Повіти: Чортків, Копичинці, Бориців, Заліщики*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 514.
- Солженицын, А. (1992). *Август четырнадцатого. Роман-газета-3*. Москва, 61.
- Строков, А. (1974). *Вооруженные силы и военное искусство в Первой мировой войне*. Москва.
- Субтельний, О. (1991). *Україна. Історія*. Київ.
- Функен, Ф., Функен, Л. (2002). *Первая мировая война 1914–1918. Пехота – бронетехника – авиация*. Москва.
- Чорновол, І. (2014). Городоцька битва. До 100-річчя Першої світової війни. *Галіція. Українсько-австрійський огляд*, 4, 9.
- Шамбаров, В. (2003). *За Веру, Царя и Отечество*. Москва.
- Якимович, Б. (1996). *Збройні сили України. Нарис історії*. Львів.
- Bandrowski, J. (1917). *W płomieniach. Lwów w lecie 1914*. Kijów.
- Bator, J. (2008). *Wojna galicyjska. Działania armii austro-węgierskiej na froncie północnym (galicyjskim) w latach 1914–1915*. Kraków.
- Dąbrowski, I. (1937). *Wielka wojna 1914–1918*. Warszawa.
- Forstner, F. (2000). *Twierdza Przemyśl*. Warszawa.
- Holzer, J., & Molenda, J. (1966). *Polska w pierwszej wojnie światowej*. Warszawa.
- Keegan, I. (1999). *The First World War*. New-York.
- Olszański, T. A. (red.). (1985). *Pierwsza wojna światowa w Karpatach*. Warszawa.
- Zgórniak, M. (1987). *1914–1918. Studia i szkice z dziejów I wojny światowej*. Warszawa.

REFERENCES

- Berest, I. (2009). *Sotsialne stanovyshche naselennia Skhidnoi Halychyny i Zakhidnoi Volyni v roky Pershoi svitovoi viiny* [Abstract of PhD thesis, Lvivskyi natsionalnyi universytet im. I. Franka] (in Ukrainian).
- Brusilov, A. (1946). *Moi vospominaniya*. Moskva (in Russian).
- Brusilov, A. (1983). *Moi vospominaniya*. Moskva (in Russian).
- Vistnyk Soiuzu vyzvolennia Ukrainy*. (1914). 5–6, 3–5 (in Ukrainian).
- Vistnyk Soiuzu vyzvolennia Ukrainy*. (1915). 7–8, 5–7 (in Ukrainian).
- Volkovynskyi, V. (2002). *Boiovi dii na ukraïnskykh zemliakh u roky Pershoi svitovoi viiny. Problemy istorii Ukrainy XIX–XX st.*, 4. Kyiv, 52–59 (in Ukrainian).
- Volkovynskyi, V., & Reient, O. (2004). *Ukraina v period Velykoï viiny (1914–1918 rr.)*. *Istoriia Ukrainy*, 29–32, 6 (in Ukrainian).
- Hirniak, N. (1955). *Orhanizatsiia i dukhovnyi rist Ukraïnskykh Sichovykh Striltsiv*. Filadelfiia (in Ukrainian).
- Hnatevych, B., Lepkyi, L., & Nimchuk, I. (Eds.). (1991). *Ukraïnski Sichovi Striltsi, 1914–1920: [fotoalbum]*. Reprynt. vidtvorennia z vyd. 1935 r. Lviv: Slovo. (in Ukrainian).

- Gorlitskaya operatsiya. (1941). *Sbornik dokumentov mirovoi imperialisticheskoi voini na ruskom fronte (1914–1917 gg.)*. Moskva (in Russian).
- Pidkova, I. Z., & Shust, R. M. (Eds.). (2002). *Dovidnyk z istorii Ukrainy (A–Ia)* (2nd ed.). Kyiv (in Ukrainian).
- Karpynets, I. (2005). *Halychyna: viiskova istoriia 1914–1921*. Lviv (in Ukrainian).
- Kersnovskii, A. (1994). *Istoriya russkoi armii: v 3 t. (T. 3: 1881–1915 gg.)*. Moskva (in Russian).
- Klapchuk, V., & Klapchuk, M. (2007). *Deliatynshchyna: istoryko-heohrafichne doslidzhennia*. Deliatyn, 133 (in Ukrainian).
- Lytvyn, M., & Naumenko, K. (1998). *Mykolaivshchyna v roky vyzvolnykh zmahan 1914–1920 rr. Mykolaivshchyna, 1*, 207 (in Ukrainian).
- Lytvyn, V. (2008). *Istoriia Ukrainy*. Kyiv (in Ukrainian).
- Lutsiv, L. (1965). *Slidamy striletskoi slavy*. Dzhersti-Siti (in Ukrainian).
- Paleolog, M. (1991). *Tsarskaya Rossiya vo vremya mirovoi voini*. Moskva (in Russian).
- Reient, O. (2008). Ukraina v Pershii svitovii viini: suchasni naukovo-metodolohichni aspekty. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, 16, 252–264 (in Ukrainian).
- Ripetskyi, S. (1956). *Ukrainske Sichove Strilestvo. Vyzvolna ideia i zbroiny chyn*. Niu-York (in Ukrainian).
- Romaniuk, I. (1974). Spohady pro Melnychchynu i Borshchivshchynu. *Istoryko-memuarnyi zbirnyk Chortkivskoi okruhy. Povity: Chortkiv, Kopychyntsi, Borshchiv, Zalishchyky*. Niu-York; Paryzh; Sidney; Toronto, 514 (in Ukrainian).
- Solzhenitsin, A. (1992). *Avgust chetirnadtsatogo. Roman-gazeta-3*. Moskva, 61 (in Russian).
- Strokov, A. (1974). *Vooruzhennie sili i voennoe iskusstvo v Pervoi mirovoi voine*. Moskva (in Russian).
- Subtelnyi, O. (1991). *Ukraina. Istoriia*. Kyiv (in Ukrainian).
- Funken, F., & Funken, L. (2002). *Pervaya mirovaya voina 1914–1918. Pekhota – bronetekhnika – aviatsiya*. Moskva (in Russian).
- Chornovol, I. (2014). Horodotska bytva. Do 100-richchia Pershoi svitovoi viiny. *Halitsiia. Ukrainsko-avstriiskyi ohliad*, 4, 9 (in Ukrainian).
- Shambarov, V. (2003). *Za Veru, Tsarya i Otechestvo*. Moskva (in Russian).
- Yakymovych, B. (1996). *Zbroini syly Ukrainy. Narys istorii*. Lviv (in Ukrainian).
- Bandrowski, J. (1917). *W płomieniach. Lwów w lecie 1914*. Kijów (in Polish).
- Bator, J. (2008). *Wojna galicyjska. Działania armii austro-węgierskiej na froncie północnym (galicyjskim) w latach 1914–1915*. Kraków (in Polish).
- Dąbrowski, I. (1937). *Wielka wojna 1914–1918*. Warszawa (in Polish).
- Forstner, F. (2000). *Twierdza Przemyśl*. Warszawa (in Polish).
- Holzer, J., & Molenda, J. (1966). *Polska w pierwszej wojnie światowej*. Warszawa (in Polish).
- Keegan, I. (1999). *The First World War*. New-York (in Polish).
- Olszański, T. A. (red.). (1985). *Pierwsza wojna światowa w Karpatach*. Warszawa (in Polish).
- Zgórniak, M. (1987). *1914–1918. Studia i szkice z dziejów I wojny światowej*. Warszawa (in Polish).

Ivan PATER

*Doctor of Historical Sciences (Dr hab. in History), Professor
Chief Research Fellow of the Department of Contemporary History
I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the NAS of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4340-7735>
e-mail: I.Pater@nas.gov.ua*

MILITARY OPERATIONS IN THE GALICIAN AND BUKOVINIAN LANDS: AUGUST 1914 – APRIL 1915

The plans of the Central Powers and Russia regarding the Galician and Bukovinian lands are revealed, with particular attention to their place and role in the military battles between Austro-Hungarian-German and Russian forces during the first year of the Great war. Emphasis is placed on the quantitative and qualitative composition of the opposing armies, their technical equipment, and the density of troops along the front lines. Their military structures are examined, as well as their strategic plans for defeating each other. Special attention is given to the ideological justification used by the Russians for the war, particularly the claim that Ukrainian territories and Ukrainians belonged to the «Russian land and people», which underpinned their self-proclaimed «liberation mission».

The course of military operations during the early stage of the war is outlined, highlighting several combat operations in Western Ukrainian territories, most notably the largest and bloodiest – the Battle of Galicia. As a result of this and other battles, Russian troops occupied Eastern Galicia and encircled the strongest fortress in Europe – the Przemyśl Fortress. The Russian army made significant advances along various directions of the Southwestern Front, reaching the Carpathian passes and threatening Hungary, Western Galicia (including Krakow), and German Silesia. With the occupation of Galicia and Bukovyna, the Russian government considered these lands its own.

Attention is drawn to the massive losses and exhaustion of the enemy forces, which required a pause in combat. Therefore, after taking the Carpathian passes in December 1914, the war in Galicia temporarily shifted from maneuver warfare to positional warfare. Hostilities resumed in January 1915 between the Russian and Austro-Hungarian armies in the Carpathians. The author noted that the First Carpathian Battle did not yield a decisive outcome for either side. The April (or «Easter») battles were among the bloodiest and most brutal of the war, marking the final phase of the winter campaign, after which the front stabilized. While isolated skirmishes continued in the Carpathians, they represented a deceptive lull before the Battle of Gorlice.

Special attention is given to the participation of the Ukrainian Sich Riflemen on the side of Austria-Hungary. Their battles in the Galician foothills and the Carpathian passes are emphasized, highlighting their heroism in defending their native land.

Key words: Great war, Austro-Hungarian forces, Russian army, military operations, Carpathian battles, Ukrainian territories, Sich Riflemen.